

Anna Ingemark Milos: *Stockholms stadsbibliotek och Moderna museet. En analys av arkitekturkritik i svensk press*. Sekel bokförlag, Lund 2010. 212 s., ill. English summary. ISBN 978-91-85767-52-6.

Märkligt nog har ingen tidigare valt arkitekturkritik som ämne för sin avhandling i konstvetenskap. Det är alltså en tacksam uppgift Anna Ingemark Milos gett sig på med sin avhandling som lades fram vid Institutionen för kulturvetenskaper vid Lunds universitet i mars 2010. Tacksam både för att den i viss mån är ett pionjärbete och för att ämnet erbjuder spännande infallsvinklar på arkitekturen.

Att arkitekturkritik är nytt som avhandlingsämne betyder inte att det saknas litteratur på området. I själva verket har det skrivits en hel del om arkitekturkritik kring sekelskiftet 2000, ofta med syfte att på olika sätt främja en kritik, en litteratur som Ingemark Milos haft att förhålla sig till. Och ämnet är givetvis stort, så stort att det kräver både en överblick och en stark avgränsning för att bli hanterligt.

Ingemark Milos beskriver sitt syfte som ”att genom närläsning av ett urval arkitekturkritiska artiklar klarlägga med vilka mål och medel ett antal professionella kritiker diskursivt och retoriskt förmedlar sin föreställning om arkitektur och arkitektonisk kvalitet” (s. 8). Det är på en gång en stark avgränsning i form av ett relativt litet antal fallstudier och en hög ambition att med detta material diskutera, eller rentav ”klarlägga”, mål och medel. Det kräver en förståelse både för kritikens institutionella villkor och dess retorik och en syn på vad arkitektur är.

Redan i inledningen skriver Ingemark Milos om medias roll. Hon menar att medias intresse för arkitektur växlar och kännetecknas av en periodvis tystnad. Detta gör också att det finns ganska få professionella kritiker och ett återkommande klagande över att det skrivs för lite om arkitektur (s. 11 ff.). Hon tar även upp formandet av arkitekturkritiken som genre och pekar på hur den föddes med pressen och dess offentliga samtal från 1700-talet (s. 16 ff.). Sin syn på arkitektur deklarerar hon tidigt som att det är en brukskonst (s. 10). När hon sedan kommer in på de offentliga kulturbyggnader, bibliotek och museum, som hon valt för sina fallstudier så hamnar hon lite i ett dilemma (s. 25 ff.). Å ena sidan lockar de uppenbarligen både media och skribenter och ger upphov till många debatter, vilket är ”välkommet”, både för arkitekturen och

för avhandlingsförfattaren får man förmoda. Å andra sidan är det problematiskt ”att debatten kring dess prestigefyllda projekt kan tyckas ske på bekostnad av ett mera kontinuerligt samtal om vardagens arkitektur, såsom bostäder, skolor och sjukhus” (s. 31). Hon väljer väg, som titeln på avhandlingen redan berättat, och koncentrerar sig på en studie av två offentliga byggnader där det finns ett ovanligt rikt material, Stockholms stadsbibliotek och Moderna museet.

Innan själva fallstudierna kommer dock en fördjupning av inledningen i två kapitel, dels ett om den svenska arkitekturkritikens historia, dels ett med ”metakritiska perspektiv”, både på kritiken och på avhandlingens kritik av kritiken.

Kapitlet om arkitekturkritik i svensk press inleds med några korta tillbakablickar på äldre dagspress och fackpress. Från sekelskiftet 1900 fördjupas beskrivningen. 1890-talet innebär också ett ökat skrivande om arkitektur, som Ingemark Milos kopplar till det intensiva byggandet, främst i Stockholm. Mycket i sekelskiftets arkitekturdebatt handlar om arkitekturideal, där nationalromantiken står mot en äldre arkitektursyn. Den ideologiska debatten fortsätter in i funktionalismen men sedan, menar hon, dämpas den till förmån för vardagsarkitekturen. Under miljonprogrammet minskar antalet arkitekturkritiska artiklar i dagspressen, hävdar hon utan något direkt belegg. Det är ett lite förvånande påstående med tanke på den ändå intensiva och upprörda diskussionen kring ”nybyggd slum” (Olle Bengtzon i *Expressen*) och invigningen av Skärholmen (”Det enda man kan använda Skärholmens center till är att rulla engångsglas så det låter riktigt jävligt mellan väggarna. Riv det!”).

Under Per-Olof Olssons tid som chefredaktör för *Arkitektur* (1961–67) gjordes försök att vidga den professionella debatten. Författare och konstnärer skrev om de nybyggda städerna och fick ett av få polemiskt välformulerade mothugg till försvar för modernismens ideologi från Sven Thiberg, som i *Arkitektur* 5/1966 menade att de ”legitimerade ordstaplarna” står för en ”oro utan åror” – de har bara oro och inga alternativ att komma med. Inget av detta går Ingemark Milos in på och man undrar nästan om hon trots allt inte riktigt ser samtalet om vardagens arkitektur som arkitekturkritik.

Med postmodernismen från slutet av 1970-talet kommer en ny våg av arkitekturideologisk debatt och nya tidskrifter startas, som *Magasin Tessin* och *Mama*. Bristen på kritik påpekas från flera håll och genom kritikerpriser och tävlingar i arkitekturkritik

försöker arkitekternas organisationer främja kritiken. Med stöd från Arkus ges också en antologi om svensk arkitekturkritik ut 1993. Här tar Ingemark Milos avhandling vid.

Redan i inledningen hävdar Ingemark Milos att det inte finns någon etablerad teori för att förhålla sig till arkitekturkritiska texter och att de sällan varit föremål för närläsning (s. 9). Detta tomrum anför hon som skäl för sitt eklektiska förhållningssätt till teori och metod. Det kunde förstås också ha motiverat att introducera ett mera tydligt angreppssätt. I kapitlet om metakritiska perspektiv refereras ett antal kategoriseringar som kan vara användbara (s. 58 ff.). Bourdieu presenteras kort och fyra typer av kritiker pekas ut, med en viss koppling till frågan om arkitektkårens revirhävdande. De fyra är kulturkritiker (skribenter med bredare kulturbevakning), arkitekturkritiker (praktiserande arkitekter som även skriver), forskarkritiker (forskare som deltar i det offentliga samtalet) och specialiserade arkitekturkritiker. De fyra typerna, som är Ingemark Milos egna, används dock inte som kriterium för val av texter. Hon refererar även fyra typer av kritik enligt Jan-Gunnar Sjölin: beskrivning, tolkning, värdering och kontextualisering. Deskriptiv, tolkande och normativ kritik är ett annat sätt att formulera något liknande som också anförts. Närläsningen som den metod Ingemark Milos framför allt använt sig av handlar om att sätta in texten i ett sammanhang, som kan vara både tillkomstens och läsningens sammanhang (s. 65 ff.). Hon skiljer mellan lodrät analys, av den enskilda texten, och vågrät, som skär genom flera texter. Och hon radar upp en mängd frågor hon tänker ställa till sitt material, som vilka aspekter av arkitekturen som tas upp, vilka är kritikkens perspektiv, vilket är dess språk, vem formulerar kritiken, vilken är dess funktion?

Drygt hälften av avhandlingen upptas av de två fallstudierna, Stockholms stadsbibliotek och Moderna museet, två offentliga byggnader som var föremål för debatt under den tid som avhandlingen tog form och genomfördes. När det gäller Stadsbiblioteket behandlas både kritiken när huset var nytt 1928 och i samband med den planerade tillbyggnaden 2007. För Moderna museet är det tävlingsskedet 1991, invigningen 1998 och återinvigningen 2004 som ger materialet.

För båda sina fall inleder Ingemark Milos med ett kapitel som ger en presentation av projektet och pressens kritik av det för att sedan i ett nästa kapitel fortsätta med en tematisk läsning av ett antal arkitekturkritiska texter, femton om stadsbiblioteket och arton

om Moderna museet. Till det hon tycker sig konstatera är att det vartefter uppstår en konsensus kring hur man ser på projektet. Ett språkbruk sätter sig och ett slags kanonisering uppstår.

I sin sammanfattande diskussion reserverar sig Ingemark Milos för att ”dra alltför långtgående slutsatser utifrån två begränsade fallstudier” (s. 181). Hon menar sig ändå urskilja vissa tendenser. En sådan, kanske den centrala, är att det är arkitektens uttryck och stil som är i fokus. Inte särskilt mycket platsen eller tillkomstprocessen eller funktion eller hållbarhet och ekonomi. Hon menar att detta ”tyder på en viss okunskap eller ointresse hos kritikerna och/eller läsarna” (s. 185). Det är arkitekturen som konst och dess estetiska kvaliteter som både dagspress och facktidsskrifter vill förmedla.

Vid denna tankeväckande iakttagelse lämnar jag tills vidare Ingemark Milos text för några egna reflektioner utifrån ett yrkesliv som både specialiserad arkitekturkritiker och forskarkritiker. Jag tror att det ligger något i denna hennes slutsats. Som en i redaktionen för tidskriften *Arkitektur* i mer än tre decennier har jag slitit med frågan kan man väl säga. Jag tror att en förklaring, om än inte ett försvar, är att det är krävande att göra denna sorts bredare analyser av arkitektur som hon indirekt efterlyser. Det är krävande för att man måste ta fram ett stort material som inte är lika lättillgängligt som byggnaden där den står. Men det är också krävande för att det finns vissa förväntningar och former för arkitekturkritiken som man behöver bryta mot. Processer är mycket svårare att gestalta och förmedla till en läsare än bilder av arkitektur som arkitektvärlden är van att ta till sig. Arkitekturtidsskrifterna har utifrån fått återkommande kritik för att deras fotografier är tomma på människor. Skälet är inte att arkitekter inte tycker om människor, vilket ibland antyds, utan att bilderna är till för att visa hur byggnaden är sammansatt av sina olika delar, vilket är arkitekters yrkeskunskap. Den komplexa bilden av ”människan i rummet med dess föremål”, som filmaren Roy Andersson talat om, är naturligtvis också i högsta grad intressant. Men långt mer krävande att framställa än att bara se till att befolka bilderna.

Kritiken mot ett (överdrivet) intresse för arkitektens estetiska kvaliteter kan naturligtvis också riktas mot konstvetarna. Det är min uppfattning att arkitekturhistorien alltför ofta varit en arkitekternas och i viss mån beställarnas historia medan övriga parter i processen, som byggare och tekniska konsulter, inte

synts och inte själva varit intresserade av sin historia. Jag vet att det finns konstvetare som inte håller med om detta och det går att lyfta fram exempel på ett bredare perspektiv. Men jag vidhåller att detta är en brist, som beror både på svårigheter att få fram sådant material och på en okunskap att ställa rätt frågor till det från arkitekturhistorikerna.

Kritiken slår även tillbaka mot Ingemark Milos egen avhandling. Det finns till exempel en skildring av konflikten mellan arkitekten och byggherren till Moderna museet, där byggfel ledde till snabb stängning och ombyggnad. Skildringen är visserligen en partsinlaga, men just därför också mycket initierad och enligt min uppfattning ett gott exempel på arkitekturkritik i denna utvidgade mening. Det är Ragnar Uppman, som var Rafael Moneos svenska kontaktperson och en erfaren arkitekt, som i sin memoarbok, *I arkitektens öga* (2006), ingående ger sin syn på vad som hände. Ingemark Milos sade sig på disputationen känna till detta men hon nämner inte boken i sin avhandling.

För att sammanfatta min kritik av avhandlingen menar jag att den är ett gott forskarhantverk men att den kunde varit djävare i sin hantering av ämnet. Stockholms stadsbibliotek och Moderna museet är i själva verket två av det sena 1900-talets mest dramatiska arkitekturhändelser, som gjorda för att iscensätta i en avhandling om arkitekturkritik. Det märks nu knappast i Ingemark Milos oföränderligt återhållsamma hantering av ämnet. Det kan förstås vara en personlig lägningsfråga men på disputationen menade hon att det var den akademiska formen som ställde detta krav.

Det vill jag inte tro på, möjligen som etablerad kultur (att i så fall kritiskt ifrågasätta) men inte som formellt oöverstigligt hinder. Detta leder också vidare till en annan fråga inför framtiden. Konsthistoriker har spelat en viktig roll som kritiker i den svenska 1900-talsarkitekturen, i en ständig dialog med arkitekterna. Man behöver bara nämna namn som Göran Lindahl, Elias Cornell och Anders Åman. Det är inte säkert att denna dialog kommer att fortsätta. Förment akademiska krav kan vara ett problem. Nedrustning av humaniora i allmänhet och arkitekturhistoria inom konstvetenskapen i synnerhet är ett annat, minst lika allvarligt.

I sin slutplädning talar Ingemark Milos vackert om vikten av studier av kritiken för att vidga förståelsen för arkitekturen. Hon säger också att ”kunskap och visioner i kombination med kritiskt ifrågasättande är väsentlig för att arkitekturen inte ska stagnera” och hon önskar sig en mångfald kritiska röster och en kunskap

förmedlad så att allmänheten kan ta del av den (s. 189). Det är svårt att inte hålla med och att dessutom hoppas att konstvetarna också framöver ska vara en del av detta pågående samtal om arkitektur.

Till sist kan jag inte låta bli att notera att ett av avhandlingens få korrekturfel är att sista meningen saknar punkt. Jag vill gärna tolka detta symboliskt: Fortsättning följer.

Claes Caldenby, Göteborg

Helena Strömquist: *”Med coleurt omslag”. Färgade, dekorerade och tryckta pappersomslag på svensk bokmarknad 1787–1846*. Institutionen för kulturvetenskaper, avd. för ABM och bokhistoria, Lunds universitet 2010. 410 s., ill. English summary. ISBN 978-91-628-7994-5.

Helena Strömquists avhandling *”Med coleurt omslag”. Färgade, dekorerade och tryckta pappersomslag på svensk bokmarknad 1787–1846* gäller den pappersbundna boken under en tidsperiod vars begynnelseår markerar Kungl. Maj:ts beslut 1787 rörande de svenska förläggarnas rätt att sälja bundna böcker, dess slutår skråsystemets avskaffande 1846. Avhandlingen är disponerad i sju kapitel med vissa sammanfattningar samt ett appendix som redogör för den pappersbundna bokens ”anatom”. Framställningen är rikt illustrerad med färgfotografiska reproduktioner och teckningar.

I det inledande kapitlet redovisar Strömquist sin förankring i en materialbibliografisk uppfattning om boken som föremål och som medium. Hon hänvisar i detta sammanhang till D.F. McKenzies kritik av den deskriptiva anglosaxiska bibliografin och hans text-sociologiska perspektiv som gjort bokvetenskapen till en tolkande vetenskap; genom det blev det möjligt att förklara varför texter getts en viss form samt hur formen påverkar vad och hur texten kommunicerar. En annan utgångspunkt för Strömquist är Thomas Adams & Nicholas Barkers bokhistoriska modell. Enligt den omfattar bokens livslopp fem stadier – publicering, produktion, distribution, reception och fortlevnad – och dessa blir utgångspunkt för studiet av boken som grafiskt dokument. Modellen bygger på en socioekonomisk förklaring till bokens existens; bokens tillblivelse vilar i ett publiceringsbeslut och boken är en produkt, dvs. en kommersiell vara.

Strömquist ansluter sig till de auktoriteter som